२कुटिलकेशे च मेधातिथिः "जटिलञ्चानधीयानं दुर्बालं कितवं तथा" मनुव्याख्याने तथार्थत्रयस्य तेनोक्तत्वात्।

दुर्वीरण न० दुष्टं वीरणम् प्रा०स०। दुष्टे वीरणे तृणभेदे "श्मश्रूण्यौपपक्ष्याणि दुर्वीरणानि जायन्ते" शत०ब्रा० ११।४।१।६ "दुर्वीरणानि दुष्टवीरणानीवेति" लुप्तोपमा भा०

दुर्बोध त्रि० दुःखेन बुध्यते दुर्+बुध–कर्मणि खल्। बोद्धुमशक्ये दुःखेन ज्ञेये "अतिदुर्बोधगिरः शिरोमणेः" गदाधरः "निसर्गदुर्बोधमबोधविक्लवाः" किरा०

दुर्ब्राह्मण पु० दुष्टो ब्राह्मणः प्रा०स०। "यस्य वेदश्च वेदी च उत्सन्ना च त्रिपौरुषी। स वै दुर्ब्राह्मणो ज्ञेयः, इति धूर्त्तस्वामिनोक्ते निन्दितब्राह्मणभेदे तस्य आवश्यकवेदपाठविहितहोमयोस्त्रिपुरुषमुत्सन्नत्वात् दुष्टत्वम्। "प्रवृञ्ज्याद्दुर्ब्राह्मणस्य ब्रह्मवर्चसकामस्य" आपस्तम्बः "यो दुर्ब्राह्मणः सोमं पिपासति" तैत्ति०स०२।१।१०।१

दुर्भग त्रि० दुःस्थितो भगो भाग्यमस्य प्रा०ब०। दुष्टभाग्यान्विते "दुर्भगोऽयं जनस्तत्र किमर्थमनुशङ्कितः" हरिवं०१२६अ० पतिस्नेहशून्यायां (दुया) ख्यातायां २स्त्रियां स्त्री "कर्मभिः स्वकृतैः सा तु दुर्भगा समपद्यत" भा०आ०१६९अ०। प्रियादिषु पाठात् एतस्मिन् परे पूर्वस्थितस्त्रीलिङ्गशब्दस्य कर्मधारये न पुंवद्भावः।

दुर्भाग्य न०दुष्टं भाग्यम् प्रा०स०। १दुरदृष्टे पापे। दुःस्थितं भाग्यमस्य प्रा०ब०। २दुष्टभाग्यान्विते त्रि०

दुर्भिक्ष अव्य० भिक्षायाः अभावः। १भिक्षाया अभावे। दुर्लभा भिक्षा यत्र प्रा०ब०। यद्देशे यानि शस्यानि जायन्ते तद्देशे तद्द्रव्यस्यानुत्पत्त्या २तद्द्रव्यालाभसमयभेदे न० तत्समयभेदसूचकाश्च षष्टिसंवत्सरान्तर्गता वर्षभेदाः ज्योति० त० भविष्यपु० उक्ताः संगृह्य दर्श्यन्ते यथा

"राष्ट्रभङ्गश्च दुर्भिक्षं तस्करैरुपपीडनम्। जानीयाद्विग्रहं घोरं प्रमाथिनि१३ वरानने!। "दुर्भिक्षं जायते घोरं सर्वोपद्रवसंयुतम्। अनावृष्टिः समाख्याता व्यये२० संवत्सरे प्रिये!"। "क्वचिद्वर्षति पर्जन्यो देशे संछिन्नमण्डलः। दुर्भिक्षं सर्वरीवर्षे ३४ व्यवहारे विपर्ययः"। "दुर्भिक्षं जायते सर्वा मेदिनी दुष्यति प्रिये!। प्लवे३५ प्लवन्ति तोयानि पीडिता मानवा भुवि"। "दुर्भिक्षं जायते घोरं धान्यौषधिप्रपीडनम्। अनले५० च समाख्याता नात्र कार्य्या विचारणा"। "देशभङ्गः सुदुर्भिक्षं समासात् कथयाम्यहम्। पिङ्गले५१ चारु पद्माक्षि! दुर्भिक्षं नर्मदातटे"। "दुर्दिक्षं मध्यमं प्रोक्तं व्यवहारो न वर्तते। भवेद्वै मध्यमा वृष्टिर्दुर्मतौ ५५ समुपस्थिते"। "दुर्भिक्षं मरणं घोरं धान्यौषधिप्रपीडनम्। पापरोगो भवेद्देवि! रक्ताक्षे५८ऽमरवन्दनि"!। "रोगो मरणदुर्भिक्षं विरोधोपद्रवाकुलम्। क्रोधे५९ तु विषमं सर्वं समाख्यातं हरप्रिये!"। ५९ "मेदिनी चलते देवि! सर्वभूतं चराचरम्। देशभङ्गश्च दुर्भिक्षं क्षये संक्षीयते प्रजाः। सौराष्ट्रे मालवे देशे दक्षिणे कोङ्कणे तथा। दुर्भिक्षं जायते घोरं क्षये६० संवत्सरे प्रिये!"। क्वचिदद्भुतोत्पातेऽपि दुर्भिक्षं भवति यथा

"मांसास्थिनी समादाय श्मशानाद् गृध्रवायसाः। श्वा शृगालोऽथ वा मध्ये पुरस्य प्रविशन्ति चेत्। विकिरन्ति गृहादौ च श्मशानं सा मही भवेत्। चौरेण हन्यते लोकः परचक्रसमागमः। सग्रामश्च महाघोरो दुर्भिक्षं मरकस्तथा। अद्भुतानि प्रसूयन्ते तत्र देशस्य विद्रवः। अकाले फलपुष्पाणि देशविद्रवकारणम्" इति ज्योत०त०। तत्र कालेऽशौचिभ्यो भिक्षाग्रहणे दोषाभाव इति हारलताप्रभृतयः। कौर्मे "सद्यःशौचं समाख्यातं दुर्भिक्षे चाप्युपप्लवे। डिम्बाहवे हतानाञ्च विद्युता पार्थिवैर्द्विजैः। सद्यः शौचं समाख्यातं शापादिमरणे तथा" इति शु०त० "दुर्भिक्षयुक्तराष्ट्रे च मृतके सूतकेऽपि वा। नियमाश्च न दुष्यन्ति दानधर्मरतेष्वपि। दीक्षिताश्चाभिषिक्ताश्च व्रततीर्थपरास्तथा। दीक्षाकाले विवाहादौ देवद्रोण्यां निमन्त्रिते। पूर्वसङ्कल्पिते चापि नाशौचं मृतसूतके" इति गारुडे २२६अ० "शकटः शाकिनी गावो जालमास्कन्दनं वनम्। अनूपः पर्वतो राजा दुर्भिक्षे नव वृत्तयः" चाणक्याः "द्वाविमौ पुरुषौ लोके सूर्यमण्डलभेदिनौ। दातान्नस्य तु दुर्भिक्षे सुभिक्षे वस्त्रहेमदः"। "एकग्रामे चतुःसाले दुर्भिक्षे राष्ट्रविप्लवे। पतिना नीयमानायाः पुरःशुक्रो न दुष्यति" ज्यो० त०।

दुर्भिद त्रि० दुःखेन भिद्यते दुर्+भिद्–कर्मणि वञर्थे क। दुर्भेद्ये भेत्तुमशक्ये "गिरिमासाद्य दुर्भिदम्" भा० द्रो० ३५अ०। खल्। दुर्भेद तत्रार्थे त्रि० ण्यत्। दुर्भेद्य तत्रार्थे त्रि।

दुर्भिषज्य त्रि० दुर्+भिषज्–कण्ड्वा० यक् कर्मणि ण्यत् यलोपः। १दुःखेन चिकित्स्ये। भावे ण्यत्। दुःखेन २चिकित्सायाम् "दुर्भिषज्यं चास्मै भवति यमेष न प्रतिपद्यते" बृ०उ० "तमिन्द्रियद्वारदेशं यस्माद्देशाच्छुक्रमादाय